

jako dobry przykład dla europejskiej przyszłości". Zaakcentował szczególnie fakt, iż sprzyjający klimat społeczno-polityczny i korzystne warunki ekonomiczne pozwoliły na znaczący rozwój życia kulturalnego, oświaty i nauki na obszarze Bukowiny.

Również dwa artykuły z omawianego tomu reprezentują wyodrębnione zagadnienia roli i miejsca ludności żydowskiej w kształtowaniu się oblicza kulturowo-duchowego Europy Środkowo-Wschodniej oraz kwestie tożsamości regionalnej owej ludności. Stanisław Alexandrowicz z Torunia w swym opracowaniu omówił rolę miasteczek w życiu i statusie społeczno-gospodarczym Żydów w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie XVI-XVIII w., ukazując zjawisko osadnictwa żydowskiego na wschodnich kresach Rzeczypospolitej, a zwłaszcza kwestię odrębności statusu i ogólnej sytuacji Żydów na Litwie w stosunku do innych ziem. Joachim Schlör z Poczdamu przygotował do omawianego wydawnictwa interesujący artykuł pt. *W poszukiwaniu regionalnej tożsamości Żydów ze Wschodu* zawierający rozbudowane wywody na temat ogólnych pojęć „tożsamość”, „identyfikacja regionalna”, „tożsamość żydowska” wraz z historycznym obrazem ich rozwoju, zwłaszcza na obszarze Polski. Autor poświęcił wiele uwagi kwestii postaw narodowych i tożsamości duchowej znanych twórców pochodzenia żydowskiego (m.in. H. Bergsona, Sz. Alejchema, I. Bashevisa Singera, J. Tuwima), przy czym dla czytelnika szczególnie interesujący jest wątek postaw zajmowanych przez społeczność żydowską wobec naszego kraju, jego mieszkańców i polskiej kultury.

Wydawnictwo zbiorowe pt. *Regiony pograniczne Europy Środkowo-Wschodniej...* jest odpowiedzią na wyraźne zapotrzebowanie na materiały dotyczące problematyki regionów pogranicznych i przejściowych, z reguły wielonarodowych, które stanowią niezwykle ważny element ogólnego kształtu współczesnych stosunków narodowościowych, społecznych i kulturalno-duchowych w Europie. Jest to odpowiedź pod każdym względem wartościowa, bogata erudycyjnie i ideowo, podejmująca obszerną problematykę różnych zjawisk i procesów występujących w ciągu pięciu stuleci na terenach pogranicznych Europy Środkowo-Wschodniej. Dostarcza ona czytelnikowi szerokiej wiedzy, lecz także różnorodnej interpretacji przedstawianych zagadnień. Należy podkreślić, że wszystkie zamieszczone w owej publikacji opracowania dotyczą przeszłości i współczesności Polski, co czyni z niej pozycję szczególnie interesującą dla czytelnika poszukującego informacji i opinii o różnych zjawiskach naszej historii i kultury.

Tadeusz Seweryn Wróblewski

MIROSŁAW CYGAŃSKI, RAFAŁ LESZCZYŃSKI: *Zarys dziejów narodowościowych Łużyczan*. Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski. Tom I. Opole 1995, 196 ss.; Tom II, Lata 1919-1997. Opole 1997, 187 ss.

Jak stwierdzają we wstępie do omawianej publikacji jej autorzy, jest ona „w historiografii polskiej jednym z pierwszych monograficznych opracowań dziejów tej ostatniej grupy narodowościowej Słowiańszczyzny połabskiej”. Historia Serbołużyczan była tematem polskich opracowań już w XIX w. (np. W. Bogusławski, *Rys dziejów serbołużyckich*, Petersburg 1861), a także kilku monografii wydanych w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wycinkowe zagadnienia historii Łużyc i ich ludności omówiło kilku autorów polskich przed i po II wojnie światowej, zaś losy narodu serbołużyckiego po zakończeniu II wojny światowej były przedmiotem rozważań

w wielu publikacjach przyczynkowych, niemniej we współczesnej polskiej historiografii i publicystyce brak opracowania syntetycznego dziejów Łużyc i Łużyczan. Autorzy pracy podkreślają fakt, że także sami Łużyczanie odczuwają brak syntetycznego ujęcia swej historii, zwłaszcza że studia z tego zakresu powstałe w środowisku naukowców serbołużyckich w okresie istnienia NRD oceniane są obecnie krytycznie, a nawet odrzucane przez badaczy i publicystów lużyckich. Toteż autorzy omawianego wydawnictwa podkreślają, iż ich intencją było nie tylko przygotowanie podobnej publikacji dla czytelnika polskiego, lecz również „zaspokojenie, bodaj w skromnej mierze zapotrzebowania naszych pobratymców na odpowiadający współczesnym wymaganiom naukowym syntetyczny zarys ich wielowiekowej historii”. Ich zdaniem związki Łużyczan z narodami słowiańskimi, zwłaszcza z Czechami i Polakami były „bagatelizowane” w historiografii NRD, a nawet wręcz ignorowane na skutek presji polityczno-ideologicznej władz komunistycznych. Dlatego też w wywodach swych poświęcili szczególnie wiele uwagi wątkom związków, współpracy i pomocy okazywanej ludności serbołużyckiej i jej przywódcom przez narody słowiańskie i ich elity społeczno-kulturalne.

Tom I wydawnictwa objął bardzo rozległy okres: od średniowiecza do 1914 r. Materiał ten ujęty został w rozdziały: *Rys dziejów narodowościowych Serbów Łużyckich od VI do schyłku XVIII w., Odrodzenie kulturalne i narodowe Serbów Łużyckich w XIX w. i ich narodowy ruch społeczno-kulturalny w latach 1830-1914 oraz I wojna światowa (1914-1918), serbski ruch narodowyzwoleńczy w walce o własną państwowość, następnie o autonomię kulturalno-polityczną (1919-1920)*, które z kolei dzielą się na liczne podrozdziały omawiające zagadnienia wycinkowe.

Okres średniowiecza umożliwił utrzymanie odrębności Serbołużyczan ze względu na korzystne położenie geograficzne, utrudniające ekspansję innych grup etnicznych, na stosunkowo duże skupienie ludności na określonym terytorium w odróżnieniu od rozproszonych na ogół innych plemion połabskich z jednej strony, z drugiej zaś na długotrwałą przynależność Łużyc do Czech.

Epoka od XVI do XVIII w. z kolei przyniosła treści duchowe i kulturalne, które również pomogły w utrzymaniu odrębności etnicznej Łużyczan, były to: reformacja z jej ideą kościoła i kultury narodowej, idee Oświecenia, wreszcie hasła wielkiej rewolucji francuskiej i okresu napoleońskiego.

XIX-wieczny ruch odrodzenia narodowego i emancypacji narodu serbołużyckiego były wyrazem obrony tego społeczeństwa przed germanizacją realizowaną zarówno w Prusach, jak i w Saksonii, a później w Rzeszy Niemieckiej, toteż formy i zasięg oddziaływania tego ruchu związany był ze zróżnicowaną polityką narodowościową tych państw wobec ludności lużyckiej. Niemałego znaczenia dla obrony Serbołużyczan przed Niemcami nabrała wówczas pomoc okazywana przez narody słowiańskie, związana z ideami słowianofilstwa i wzajemności słowiańskiej. Ideologowie lużyccy sformułowali wówczas własny program samoobrony narodowej obejmujący działania polityczne, akcje ekonomiczno-społeczne, zinstytucjonalizowany rozwój kultury, nauki i oświaty, wreszcie akcentowanie swej obcości wobec żywiołu niemieckiego. Kwestię współzycia Serbołużyczan z ludnością niemiecką, zwłaszcza na wsi, lecz także wśród robotników oraz w środowisku inteligencji autorzy omawianej monografii oceniają na ogół korzystnie, mimo zarysowujących się tu wielu antagonizmów i konfliktów.

Klęska Niemiec w I wojnie światowej była impulsem dla przywódców serbołużyckich, aby podjąć wysiłki w kierunku uzyskania niepodległości, utworzenia niezależnego państwa lub uformowania organizmu związanego w różny sposób z Czechosłowacją bądź Niemcami. Kiedy podobne działania nie przyniosły wyników, lużyccy działacze narodowi skoncentrowali się na uzyskaniu autonomii narodowo-kulturalnej w państwie niemieckim.

Tom II prezentowanej pracy obejmuje okres od 1919 do 1932 r. W jego pierwszym rozdziale omówiono losy Serbów Łużyckich w republice weimarskiej (1919-1932), zwracając uwagę na

wszechstronny rozwój życia polityczno-społecznego, narodowego i kulturalnego Serbołużyczan z wykorzystaniem postanowień konstytucji weimarskiej. Nie pominięto jednak również ukazania różnorodnych działań strony niemieckiej wrogich rozkwitowi życia narodowego ludności łużyckiej. Odrębnym zagadnieniem wyeksponowanym przez autorów była wieloraka pomoc innych narodów słowiańskich okazywana Łużyczanom, a także współdziałanie mieszkających w Niemczech Polaków i Serbołużyczan w Związku Mniejszości Narodowych w Niemczech.

Dramatyczne wydarzenia lat panowania hitlerizmu i ich tragiczny wpływ na życie ludności łużyckiej, likwidujący w istocie wszelkie przejawy jej aktywności narodowej, kulturalnej i społecznej przedstawia kolejny rozdział drugiego tomu.

W rozdziale III zajęto się walką patriotów łużyckich o wyzwolenie i własną państwowość w latach 1945-1947/48 z wyeksponowaniem sprawy szybkiej odbudowy ruchu narodowego Serbołużyczan oraz ich dążenia do odłączenia Łużyc od Niemiec w latach 1945-1947, a także kwestii miejsca i roli Łużyc w polityce Polski, Czechosłowacji, ZSRR i Jugosławii tego okresu. Odrębny rozdział autorzy omawianej publikacji poświęcili zagadnieniu prawnej regulacji położenia ludności serbołużyckiej w postaci ustawy przyjętej przez *Landtag* saski 23 marca 1948 r. Był to o tyle ważny dokument, że po raz pierwszy w historii ustalono prawne podstawy autonomii Serbołużyczan, funkcjonowania różnych przejawów ich kultury, oświaty, działalności społecznej, i który później stał się normą prawną dla władz b. NRD w ich działaniach wobec ludności serbołużyckiej w ciągu następnych 40 lat. Akcje te omówiono w oddzielnym rozdziale pt. *Łużycanie w rzeczywistości wschodniemieckiej*, który uznać należy za szczególnie interesujący. Jest to bowiem omówienie okresu ocenianego w różnych opiniach jako korzystny i owocny w rozwoju społeczeństwa serbołużyckiego, zwłaszcza w dziedzinie kultury, oświaty, nauki, literatury, mediów itd. Autorzy monografii podkreślają jednak, że „ceną państwowego mecenatu” było pełne podporządkowanie tych form życia narodowego wytycznym politycznym władz *SED*, narzucających pryncypialnie społeczeństwu Łużyc komunistyczny model narodu i kultury, ograniczający w istocie, zwłaszcza u schyłku istnienia NRD, różne przejawy działalności narodowej, społecznej, oświatowej. Dla czytelnika interesującego się współczesnymi sprawami łużyckimi niewątpliwie najciekawszą część omawianego wydawnictwa stanowi rozdział VI tomu drugiego pt. *Łużycanie w zjednoczonym państwie niemieckim*. Jest on próbą przedstawienia pęcego obrazu życia ludności serbołużyckiej w zjednoczonych Niemczech, różnorodnych przemian społeczno-gospodarczych, politycznych, duchowych i kulturalnych, jakie dokonały się na Łużycach od 1989 r. Wskazano tu na liczne pozytywy, jak wszechstronny, nieskrępowany względami politycznymi rozwój różnych form i zjawisk życia narodowego Serbołużyczan, lecz także na negatywy współczesnej sytuacji, jak: bezrobocie, zubożenie ludności, dramatyczne następstwa uprzemysłowienia kraju, ograniczenia dotacji państwowych w dziedzinie kultury i oświaty. Przy pełnej świadomości zagrożeń, jakie pojawiły się obecnie dla życia narodowego Łużyczan, autorzy wyrażają nadzieję na jego trwanie i swobodny rozwój.

Zarys dziejów narodowościowych Łużyczan jest wydawnictwem stosunkowo skromnym, niemniej przedstawiającym w zwarty, syntetyczny sposób wielowiekową historię narodu łużyckiego, jego walki o zachowanie odrębności i tożsamości narodowej. Co za tym idzie niektóre wątki tych dziejów przedstawiono skrótowo, inne rozbudowano i wyeksponowano, jak np. zagadnienie związków i współpracy Serbołużyczan i Polaków, co zrozumiałe w publikacji przeznaczonej dla czytelników polskich i łużyckich. Jako interesujące należy uznać wywody poświęcone najnowszej historii Łużyc – okresowi istnienia b. NRD oraz latom po zjednoczeniu Niemiec. Przedstawiają one bowiem obiektywny, wolny od akcentów politycznych i nacisków cenzury obraz dwuznaczej z wielu względów autonomii Serbołużyczan w komunistycznym państwie niemieckim, a także trudnych, aktualnych problemów ludności łużyckiej związanych z transformacją ustrojową na wschodzie Niemiec.

Tadeusz Seweryn Wróblewski